

УДК 343.9

СТАВЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛЬНОГО ЗЛОЧИНЦЯ, ЗАСУДЖЕНОГО ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ДО РЕЖИМУ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Постановка проблеми. Загальновідомо, що правильно організований процес виправлення особистості засудженого професійного злочинця за допомогою режиму відбування покарання має забезпечувати усвідомлене прийняття засудженими необхідності дисципліни та певних моделей поведінки в суспільстві. Це, в свою чергу, є однією з основ ліквідації соціально-психологічних дефектів особистості злочинця. У результаті впливу дисциплінарних вимог, правил і норм у засуджених формуються та розвиваються такі позитивні якості особистості, як зібраність, відповідальність, а, окрім того, ліквідується безвольність та виробляється стійкий позитивний стереотип поведінки. Іншими словами, режим відбування покарання має зумовлювати певне психологічне напруження засудженого, котре буде сприяти «переродженню» особистості злочинця-професіонала, засуджений злочинець перегляне власні ціннісні орієнтири, життєве прагнення та, відповідно, відмовиться від паразитарної моделі існування на користь активної суспільно корисної моделі співжиття в суспільстві. Проте, якщо для засуджених до позбавлення волі злочинців, що не є рецидивістами (не вчиняли спеціальний рецидив, не займалися професійною злочинною діяльністю), традиційний режим відбування покарання може справляти благотворний вплив, сприяти їх «переродженню», то для засуджених злочинців-професіоналів традиційний режим, як правило, не є спроможним на це. Крім того, злочинці-професіонали в цих режимних умовах виробили еталонні моделі поведінки засуджених, які не лише сприяють «комфортному» відбуванню покарання професійних злочинців (зокрема в контексті продовження злочинної «кар'єри»), але й визначають умови для поширення злочинної ідеології та навернення засуджених злочинців-непрофесіоналів у злочинний світ злочинців-професіоналів. Ці обставини вказують на потребу перегляду режиму відбування покарання головним чином злочинців-професіоналів, з урахуванням нинішньої динаміки криміналізації українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень та невирішені раніше проблеми. Окремі питання кримінально-виконавчої характеристики особистості злочинців-професіоналів, засуджених до позбавлення волі, певною мірою досліджувались у наукових працях М.Ю. Валуйської, Д.Р. Войнаровського, Л.Ф. Гули, О.І. Гурова, М.А. Дейнеги, М.С. Дмитрієва, О.П. Доробалюка, В.І. Єзикаяна, А.О. Забеліча, О.А. Калганової, Л.М. Кривоченко, В.В. Пивоварова, С.О. Прутяного,

І.П. Рущенко, В.О. Сакало, О.О. Хайновського та інших українських і зарубіжних вчених-кримінологів. Однак, не применшуючи важливості висновків вчених з означеного питання, варто визнати, що вивчення ставлення засуджених до позбавлення волі злочинців-професіоналів ще не було предметом окремого наукового дослідження, що є невідповідним, зважаючи на надважливу роль режиму відбування покарання у процесі трансформації особистості засудженого та потреби корекції режиму відбування покарання, залежно від мінімальних потреб оптимальної трансформації особистості засудженого.

Отже, **метою статті** є аналіз ставлення професійних злочинців, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, до режиму відбування покарання в контексті кримінально-виконавчої характеристики особистості зазначеної категорії засуджених.

Виклад основного матеріалу. Встановлення правил режиму відбування покарання має бути завжди психологічно обґрунтованим, відповідним науковим вимогам організації системи виправлення та перевиховання засуджених професійних злочинців. Врахування зазначених нами передумов у побудові правил режиму, поза сумнівами, зумовить оптимальний вплив на психіку засудженого злочинця-професіонала, розвине необхідні якості особистості, тобто зумовить якісну трансформацію особистості злочинця. Відповідно, використання режиму відбування покарання як засобу виправлення та перевиховання особистості засудженого професійного злочинця повинно мати не окремий характер, а бути частиною величезної системи всієї психолого-пенітенціарної роботи з відповідною категорією осіб. Таким чином, організація режиму відбування покарання має забезпечувати створення певної напруженості, сприятливої для розвитку особистості, проте не зумовлювати зрив психічної діяльності засудженого.

Нині основними вимогами режиму в місцях позбавлення волі, як зазначається у кримінологічних розвідках, є: 1) обов'язкова ізоляція засуджених і постійний нагляд за ними для того, щоб виключалася можливість вчинення ними нових кримінальних правопорушень чи інших антигромадських вчинків; 2) точне й неухильне виконання ними своїх громадських обов'язків; 3) різні умови тримання відповідно до характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, особи й поведінки засудженого. Зокрема, у колонії встановлюється суворо регламентований внутрішній розпорядок, а тому, як зазначає український кримінолог О.П. До-

робалюк, зберігання засудженими при собі грошей та цінних речей, а також предметів, які заборонено використовувати в установах, не допускається. Перелік і кількість предметів та речей, які засуджені можуть мати при собі, а також порядок вилучення предметів, які заборонено використовувати в установах, встановлено Правилами внутрішнього розпорядку [1, с. 57]. Отже, режим відбування покарання професійних злочинців у місцях позбавлення волі формально сприяє досягненню цілей покарання, оскільки враховує вимоги Європейських пенітенціарних (в'язничних) правил 2006 р., якими закріплюється необхідність організації виховного впливу на засуджених, щоб створити необхідні умови для їх подальшої реінтеграції у вільне суспільство.

Зважаючи на те, що в межах кримінологічної доктрини діалектично зумовлено наявність впливу на засудженого як факторів, дія яких сприяє позитивним змінам, так і тих, котрі посилюють наявні в особи морально-психологічні деформації та/або створюють нові, варто погодитись з українським кримінологом М.Ю. Валуйською у тому, що засуджений постійно «відчуває на собі кримінологічно значущий вплив, який може бути як позитивним, так і негативним» [2, с. 161]. Власне, зазначене частково підтверджується морально-психологічною характеристикою особистості засудженого до позбавлення волі злочинця-професіонала.

Погляд на те, що покарання злочинців-професіоналів у виді позбавлення волі не справляється зі своїм призначенням, підтверджується тим, що звільнені засуджені вчиняють нові кримінальні правопорушення протягом перших п'яти «вільних» років. Ця проблема є типовою не лише для України, про що свідчить аналіз зарубіжного досвіду управління засуджених професійних злочинців. Так, російський кримінолог А.О. Забеліч зазначає, що професійні злочинці в Росії скоюють нові кримінальні правопорушення, перебуваючи на волі менше 2 років [3, с. 17], що цілком закономірно, адже, як ми вже зазначали, сам факт відбування покарання у місцях позбавлення волі накладає негативний відбиток на фізичний і психічний стан покараного, що «підвищує його криміногенність після звільнення» [4, с. 53]. Специфічним чином цей «негативний відбиток» відображається на професійних злочинцях, чому сприяють численні об'єктивні та суб'єктивні фактори, котрі є суттєвими бар'єрами для досягнення цілей покарання в наявних умовах відбування покарання. До вказаних факторів належать:

1) стабільність ідеології злочинного світу як основоположної ідеї паразитарного існування професійного злочинця. Ставлення обвинуваченого до того, чи визнає він свою вину, чи розкаюється у вчиненому, є кримінологічно значущим показником морально-правової знедбаності таких осіб і дає змогу судити про ступінь їхньої антисуспільної спрямованості [5, с. 283]. Водночас вже на момент відбування покарання за вчинені злочини засуджений до позбавлення волі має змогу переосмислити вчинки, за які його покарано. У тих випадках, коли засудже-

ний, будучи обвинуваченим, не розкаювався у своїх злочинах, не визнав своєї вини у вчиненні злочину, виправдовував свої злочинні дії або ж розкаювався у вчиненні протиправних дій лише поверхнево чи умисно показово, за час перебування в ізоляції від суспільства, засуджений може або поглянути на свої кримінально карні діяння під зовсім іншим кутом, або ствердитись у своїх переконаннях. Проблема-тичним є те, що місця позбавлення волі, паралельно законним правилам поведінки в цих установах, також функціонують за «законами» та принципами злочинного світу, що не може необхідно мірою сприяти відмові злочинця-професіонала від паразитарного способу існування та, відповідно, сприяти його каяттю, виправленню. Професійні злочинці, що відбувають покарання, замість того, щоби переосмислити свою модель поведінки, стверджуються в ній.

Окрім об'єктивних умов, що є суттєвими бар'єрами для трансформації особистості професійного злочинця (тобто є такими, що унеможливають процес відмови від злочинної ідеології у процесі каяття, через унеможливлення каяття в середовищі, яке зневажає законні моделі існування та покарання у вчиненні протиправних дій), варто зазначити також і суб'єктивний бар'єр трансформації особистості злочинця-професіонала в межах розглядуваного питання. Основним таким бар'єром є переконливість злочинної ідеології для означеної категорії засуджених;

2) повернення у знайоме і комфортне для нього середовище, яке підтримувало його (як правило, і його сім'ю) протягом усього періоду відбування покарання та готове «допомогти» й після відбування ним покарання. Незважаючи на те, що суспільство вимагає й очікує від професійного злочинця, що відбув покарання у виді позбавлення волі, що він відмовиться від своєї професійної злочинної діяльності, соціалізується і стане безпечним членом суспільства, корисним для суспільства, варто взяти до уваги те, що здебільшого після відбування покарання злочинець-професіонал виявляється не потрібним законослухняному суспільству, яке його ігнорує і часто ганьбить. Водночас, якщо злочинець-професіонал, відбуваючи покарання, не дискредитував себе, а, відповідно, не був знижений у своїй «ієрархічній» позиції у злочинному світі (не став, насамперед, «скривдженим»), він може розраховувати на усіяку підтримку, зокрема і матеріальну, від злочинного світу, який очікуватиме від нього швидкої та оптимальної «акліматизації» та повернення до своєї злочинної професійної діяльності. Зрозуміло, «підтримка» в найбільш важкі життєві моменти злочинця-професіонала, що відбув покарання, з боку злочинного світу чинить додатковий негативний стверджувальний вплив на особистість «професіонала», через що він дедалі більше асоціює себе з іншими представниками злочинного світу та, відповідно, не бачить себе в ролі законослухняного громадянина;

3) негативний вплив місць позбавлення волі на особистість професійного злочинця. Американська

журналістка Дж. Мітфорд, аналізуючи американську пенітенціарну систему, у своєму дослідженні «В'язничний бізнес» справедливо зазначила, що суспільство створює в'язницю за своїм образом і подобою [6, с. 345]. Проте варто мати на увазі, що в'язничний світ, віддзеркалюючи морально-психологічний стан законослухняного суспільства, убирає в себе найгірші якості законослухняного світу, спотворено посилюючи їх у власних проявах. Тому в'язничний світ – це посилений концентрат усього негативного, чим хворіє наш світ.

Законослухняні громадяни, як правило, вважають, що, чим більше осіб, котрі вчинили злочинне діяння, відбувають покарання, тим життя в межах законослухняного суспільства буде безпечнішим. Однак об'єктивно це далеко не так, що також підтверджують сучасні психологи, які стверджують: «Чим більше часу особа проводить у тюрмі або колонії, тим більше вона стає схильною до незворотних змін у психіці». Крім того, українські криминологи зазначають, що багаторічна практика доводить, що позбавлення волі на строк понад десять років призводить не до виправлення засудженого, а навпаки, до деградації особистості, тому тюрма не є установою для виправлення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі [7, с. 215]. Проте це є специфічним не лише для вказаних категорій осіб, але й для тих, хто пробує у місцях позбавлення волі кілька років.

Висновок. Режим відбування покарання на сьогодні сприяє, з одного боку, поширенню засудженими злочинцями-професіоналами злочинної ідеології серед засуджених злочинців-непрофесіоналів, а, з іншого боку – закріпленню у свідомості професійних злочинців, які відбувають покарання, паразитарної моделі існування. Очевидною необхідністю є відмежування в місцях позбавлення волі професійних злочинців від непрофесійних, результатом чого буде обмеження активного вербування в місцях позбавлення волі засудженими «професіоналами» до своїх лав молодих «непрофесіоналів». Окрім того, роздільний режим відбування покарання буде сприяти кращому впливу адміністрації колонії як на за-

суджених злочинців-професіоналів, так і на інших осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Поряд із тим із метою мінімізації деградації особистості злочинця-професіонала, який відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, ця категорія засуджених має максимально залучатись до освітньо-культурних процесів (із метою організації та проведення культурних заходів адміністрація колонії може співпрацювати з громадськими організаціями, а також з Церквою), а також, за можливості, – до суспільно корисної праці, таким чином скорочуючи фактичний «вільний» час засудженого, який часто в умовах ізоляції використовується з деградаційною метою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доробалюк О.П. Кримінально-виконавча характеристика засуджених, колишніх співробітників державної пенітенціарної служби України / О.П. Доробалюк // Держава та регіони. Сер.: Право. – 2015. – № 1. – С. 56–59.
2. Валуйская М.Ю. Проблемы криминологически значимого влияния на лиц, осужденных к наказанию в виде лишения свободы / М.Ю. Валуйская // Проблемы законности. – 2013. – Вип. 121. – С. 158–164.
3. Забелич А.А. Личность профессионального преступника, отбывающего наказание в местах лишения свободы, как объект криминологического исследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.А. Забелич. – Рязань, 2013. – 24 с.
4. Головкин Б.М. Криминологичні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері / Б.М. Головкин. – Харків: ППВ «Нове слово», 2004. – 252 с.
5. Кравчук О.В. Особа злочинця у справах про порушення авторського права і суміжних прав / О.В. Кравчук // Публічне право. – 2011. – № 3. – С. 278–285.
6. Мітфорд Дж. Тюремний бізнес / Пер. с англ. Ю.А. Неподаева; под общ. ред. И.Б. Михайловской. – М., 1978. – 452 с.
7. Дейнега М.А., Хайновський О.О. Проблемні аспекти правового регулювання відбування покарання у виді довічного позбавлення свободи / М.А. Дейнега, О.О. Хайновський // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Право. – 2016. – № 243. – С. 213–221.

Томас М.Г. СТАВЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛЬНОГО ЗЛОЧИНЦЯ, ЗАСУДЖЕНОГО ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ДО РЕЖИМУ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

У статті розглядаються основні вимоги режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі та їх формальна та об'єктивна відповідність процесу трансформації особистості злочинця-професіонала в законослухняну особистість. Особлива увага звертається на визначення основних бар'єрів, котрі унеможливають перевиховання засуджених злочинців-професіоналів у межах традиційного режиму відбування покарання. У висновках надано рекомендації щодо перегляду традиційного режиму відбування покарання для професійних злочинців заради досягнення мети кримінального покарання.

Ключові слова: в'язнична субкультура, злочинець-професіонал, кримінальна субкультура, покарання, професійна злочинність, режим відбування покарання.

Томас М.Г. ОТНОШЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПРЕСТУПНИКА, ОСУЖДЕННОГО К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ, К РЕЖИМУ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ

В статье рассматриваются основные требования режима отбывания наказания в местах лишения свободы и их формальное и объективное соответствие процессу трансформации личности преступника-профессионала в личность законопослушного человека. Особое внимание обращается на определение основных барьеров, которые делают невозможным перевоспитания осужденных преступников-профессионалов в рамках традиционного режима отбывания наказания. В выводах предоставлены рекомендации по пересмотру

традиционного режима отбывания наказания для профессиональных преступников ради достижения цели уголовного наказания.

Ключевые слова: тюремная субкультура, преступник-профессионал, криминальная субкультура, наказание, профессиональная преступность, режим отбывания наказания.

Toma M.H. THE ATTITUDE OF THE PROFESSIONAL OFFENDER SENTENCED TO IMPRISONMENT TO THE PUNISHMENT REGIME

The article deals with the basic requirements of the regime of serving sentences in places of deprivation of liberty and their formal and objective correspondence with the process of transforming the personality of the offender-professional into the personality of a law-abiding person. It is well-known that a well-organized process for correcting a person's convicted professional offender by means of a punishment regime should ensure that the convicted person is consciously adopted the need for discipline and certain patterns of behavior in society. This, in turn, is one of the foundations for the elimination of socio-psychological defects of the offender's personality. As a result of the influence of disciplinary demands, rules and norms, prisoners form and develop such positive qualities of the individual as assemblage, responsibility, and, in addition, helplessness is eliminated and a steady positive stereotype of behavior is made. In other words, the mode of serving a sentence should lead to a certain psychological tension of the convicted person, which will contribute to the "rebirth" of the personality of the criminal professional, as a result, the convicted offender will reconsider his own values, life strivings and, accordingly, will refuse a parasitic model of existence in favor of active social a useful model of cohabitation in society Particular attention is drawn to the definition of the main barriers that make it impossible to re-educate convicted criminals-professionals within the traditional regime of serving sentences. The conclusions indicate recommendations for revision of the traditional punishment regime for professional criminals in order to achieve the purpose of criminal punishment.

Key words: prison subculture, criminal offender, criminal subculture, punishment, professional crime, mode of serving punishment.